

Vázás nádfalú épületek a Drávaszögben

„Nagyon valószínű, hogy 1147-ben, amikor Babenberg Ottó... átutazott Magyarországon... az általa megfigyelt *kevés faház és még kevesebb kőház* az előkelőbb városi réteg lakásaira vonatkozott... Általában mind a városi, mind a falusi lakokat silánynak minősíti és azt írja, hogy főleg *nádból* vannak... „Jeni Palánkot a törökök 1596-ban alapították a Sárvíz fahídjának őrzésére... Lakóházaiknak többségét földbe süllyesztették, falazatuk sövényből vagy *nádból* készült... Evlia Cselebi... Építőanyagként egyedül Mohácson és Szekcsőn (ez Dunaszekcső) említ *nádat*, aminek bátran hitelt adhatunk.”¹

E gondolatébresztő sorok ösztönöztek arra, hogy kutassak a vázas nádfalú építmények után. Két támpontom volt: 1. Pozsár István, kopácsi halász, *zakotált* falú² halásztanyája,³ és 2. Acsai János⁴ szavai az ötvenes évekből: *Szép házat építettem Sarokerdőn... Nádból volt a fala is. Becsapkodtam sárral, betapasztottam, Éva⁶ meg kimeszelte szép fehérre... Télen jó meleg volt odabenn,⁷ nyáron meg hűvös...*

Induljunk el először a kopácsi nádfalú építmények felderítésére!

Kopácsi adatközlőim szerint⁸ a vázas nádfal úgy épül, hogy fél sukk⁹ vastag *ágasokat* ásnak le a falak irányában. Az oszlopokra három pár *pót*-ot¹⁰ szegnek és ezek közé szorítják be a nádfalat. A páros husángokat több helyen dróttal összeszorítják, majd a nádfalat polyvával kevert sárral kívül és belül betapasztják. Egyik adatközlőm arra is emlékeztetett, hogy egy *tót*¹¹ család a kopácsi faluvégen *zakotált falú* házat épített, amikor a negyvenes évek végén a rét-ből kiköltözött. Állítása szerint *Marosék olyan zakotált házat építettek, amelynek nem csak a fala, hanem a padlása¹² is zakota volt...* A padlason egy sukk vastagon volt a föld és ezt *letopolták*¹³. Emlékezett Sipos Lajos szoba-konyhás nádfalú házára is, amelyet az 1960-as években bontottak el. Azt is állítja, hogy nagyapja a sepsei hegyen a szőlőjükben olyan nádfalú kocsiszint épített féltetőre, amelynek falai nádból voltak, de csak a falak belsejét tapasztotta be.

Kutassunk ezután a valamikori, a réten épült nádfalú építmények után!

Az 1876-os árvíz¹⁴ után a főhercegi uradalom¹⁵ bácskerteszi bérlőknek adta ki az egykori árterületen található *bibichátakat*, mert *szántógépekkel* ezeket nem tudták megművelni. A Szigetben, Eblényháton, a Kerületben, Bátszigetben és Sarokerdőn a század első felében kb. száz család élt.¹⁶ Az 1926-os árvíz¹⁷ig minden család *korcos*¹⁷ épületben lakott, de az *árvíz után*

¹Zentai Tünde: A dél-dunántúli parasztház középkori történetéről. ARATOR 1987. MNT Bp. 141–143. old. (Kiemelések: P. A.)

²A *zakotált fal* = *betapasztott nádfal*. Eredete az ósláv *koto* – *ház* genitivus alakja a *za kotou*. Pataky András: A nád és a nádfalú házak. Magyar Képes Újság (MKÚ) 1989. 43. old.

³Lábadai Károly: A kopácsi vízi élet. Újvidék 1987. 59. old.

⁴A néhai Acsai János feleségem nagyapja volt.

⁵Földrajzi név Várdaróc = Vardarac közigazgatási határának keleti részén.

⁶Acsai János felesége.

⁷A szobát banyakemencével fűtötték. AR szóbeli közlése.

⁸Kettős Áron (KR 61 éves), Pozsár István (PI 66 éves), Kern Istvánné Acsai Rozália (AR 71 éves).

⁹Kb. 15 cm.

¹⁰*Pót* = *husáng*. Kopácsi tájszó.

¹¹Drávaszögben csak a bácskertesieket (Kupuszina = Kupusina) nevezik *tót*-oknak.

¹²Födém.

¹³*Ledöngölték*, kopácsi tájszó.

¹⁴Pataky András: Töltések és árvizek. MKU. 1989. 44. sz.

¹⁵A bellyei uradalom azóta két részre oszlott, a Belye Mezőgazdasági és Ipari Kombinátra és a Kosutnyak Vad- és Erdőgazdaságra.

¹⁶A magyar családnevek mellett a jellegzetes bácskerteszi családnevek szlovák eredetűek. Íme néhány: Anitics, Buják, Gerhud, Hodovány, Janovics, Klájó, Lehócki, Miklóscics, Pópé, Szmolenicki, Stefanovszki, Viszmeg stb. A laskói Molnár Pál (75 éves) közlése. (MP)

¹⁷*Korcos* = *nádfalú*. Vö. Új magyar tájszótár *bekorcol* tájszavával.

¹⁸A *vertfal* Drávaszögben *tömöttfal*.

10–15 család vertfalú¹⁸ házat épített. *Éregapá igyeskézi ember volt, mestere volt a korcos háozáknak*¹⁹, Csere Jánosnak hívták, és sok családnak segített nádfalú házat építeni.²⁰

Acsai János nádfalú háza kb. 10 öl hosszú és két öl széles volt. A sarkoknak és a nyílászáróknak megfelelően a ház hosszában a déli oldalon 11 db, az északi oldalon 7 db, a hat keresztfalon még 8 ágas volt elhelyezve. A függőlegesen beásott oszlopokra vízszintesen és arányosan három pár *erdei léc*²¹ volt részegelve. Ezek közé szorították be a nádfalat. Ezt a betapasztott nádfalat Kopácson *zakotált fal*-nak, a rétben *korcos falnak*, s az építményt *korház*-nak nevezték.

Az építmény helyét megisztították a fűtől és a gyökerektől. Éles kapával és lapáttal fél sukk mélyen a földet eltávolították, illetve egyenesre képezték ki.

Az oszlopoknak fél sukk vastag akácot, a *vóró*-nak,²² a gerendáknak és a szarufának nyárfát vagy fűzfát használtak. A nádfalat tartó vízszintes husángok kőrismaládból²³ készültek. A faszegeket vastagabb akác szívéből faragták.

A *szerfát*²⁴ nem faragták ki, csak ott fűrészeltek és vésték bele, ahol arra szükség volt. A nádat tartó husángokon kívül minden épületefát megisztították a kéregtől vonókéssel, ugyanekkor vágják le a kiálló csomókat is. A faszegeket éles baltával faragták ki szárazabb akácból. A nádkéveket éles baltával szabták megfelelő hosszúságúra, 'másfél öl'-re úgy, hogy a vékonyabb végét vágják le. Régebben a nád megkötésére hasított fűz vesszőt, később drótot használtak.

Az oszlopok vastagabb végét *jó két sukk*-ra szabad tűzön megégették, mert a fa a földben, de különösen a *föld színében megrehül*,²⁵ *ott ahol a levegő meg a víz is éri*. Az oszlopok helyét kikarózták *öles*, fűzkarókkal, és ezeket *benézték*, miután irányukat kifeszített kenderfonallal már előbb meghatározták. Legelőször az épület sarkaira ásták be az oszlopokat, *rugós ásóval jó két ásonyom mélyre*. Ezután került sor a többi oszlop elhelyezésére. Miután szemmel megállapították, hogy jó irányba kerül az oszlop, beföldelték, de csak azután *tömték*²⁶ be, miután függővel megvizsgálták, *hogy függőlegesen áll-e*. A *döngölésre olyan öles akáchusángokat alkalmaztak, amelyeket félkézzel fel tudtak emelni*. *Egy-két ilyen tömöfa*²⁷ elegendő volt. Hogy az oszlopok meg ne mozduljanak, az oszlop körül a ledöngölendő földet néha meg is öntötték – különösen akkor, ha a böjti szél nagyon kiszáritotta. Miután az oszlopok már szilárdan álltak kb. 2 m magasságban elfűrészelték őket.

Koszorúgerendákat csak azokra az oszlopokra helyeztek, amelyek a ház hosszára voltak. Mivel a keresztfalak közepén is oszlopok álltak, az ide lefektetett mestergerenda is tulajdonképpen koszorúgerenda volt. A kissé megfaragott oszlopok tetejére a koszorúgerendát kissé befűrészelték és kivették előbb, csak azután helyezték rá, és befűrt faszeggel rögzítették. A mestergerendát is ugyanúgy rögzítették mint a koszorúgerendákat.

Az ajtókeret szemöldökfáját a koszorúgerendához, a szárfákat a megfelelő távolságra helyezett oszlopokhoz rögzítették faszeggel. A küszöb olyan magas lett, amilyent az ajtókeret megkívánt. Az ablakkereteket a már megszikkadt, betapasztott nádfalba vágják be. Alul a kivágott falra szélesebb vízszintes deszka került, hogy legyen helye a virágnak. Az ablakszárfa másik három oldalára kívül is belül is falra simuló deszkákat szegtek. *Égyszerű kis ablakok voltak. Olajfestékkel zöldre vagy világoskékre festették be. (M. P.)*

A keresztgerendák kb. háromölesek voltak. Az északi oldalon egy sukkra, a délin három sukkra álltak ki. Mert itt takarta a tető a *gangot*. Ezeket a keresztgerendákat kovácsolt és hegyes ácskapcsokkal rögzítették a koszorú-, ill. a mestergerendához.

¹⁹ A bácskertesiek régi nyelve tulajdonképpen szlávosan beszélt magyar nyelv. Főbb jellegzetességei: *a* helyett *ā* minden esetben, *á* helyett *aó* v. *ő*, *ö* és *ō* helyett *e*, ill. *é*, *ű* és *ū* helyett *i*, ill. *i*. Már a nagyapák sem tudtak szlovákul.

²⁰ Általában a rokon 3–4 család v. a tanyaszomszédok fogtak össze a házépítésnél. *Az öreg Csere már nem dolgozott, csak mutogatott, hogy mit hogyan kell. (MP)*

²¹ *Az erdei léc* tulajdonképpen *nyilegyenes husáng*.

²² *Koszorúgerenda*.

²³ *A kőrismalád = sűrűn magról kelt nyilegyenes husángok*. A *malád* szó az ósláv *mlado* = fiatal szóból ered. A *malád* szó Drávaszögben általános.

²⁴ *Épületefa*.

²⁵ *Megrothad*.

²⁶ *Döngölték*.

²⁷ *Tömöfa = döngölőfa*.

Az oszlopok irányában a földet fél sukk szélesen és egy sukk mélyen kiásták. A vízszintesen elhelyezett kőrishusángokat kovácsszeggel rögzítették a belső oldalon az oszlopokhoz. Három sor ilyen husángot szereltek föl.

Az első nádmarkot tövével lefelé az árokba helyezték és laposra faragott fával odaveregették az oszlophoz, majd hasított vesszővel vagy dróttal a középső husángthoz kötötték, de nem túl szorosan. A második nádmarkot tövel felfelé az első marokhoz és a kőrishusángthoz varrták. Így forgatták a nádmarkokat, amíg el nem készült a fél sukk vastag nádfal. Ezután szegelték föl a külső husángokat párhuzamosan a belsővel. A belső és a külső husángot jól *összeszorongatták* dróttal vagy hasított vesszővel, de most már mindhárom sorban.

A koszorúgerendára a keresztgerendák közé kis nádkévéket kötözték. Ezek olyan vastagok voltak mint a keresztgerendák.

A keresztgerendákra a padlásnál rétegesen és *forogatva* nádmarkokat raktak és arra vigyáztak, hogy a földem nádja alul a gerendák között sima legyen. A fél sukk vastag nádföldemre egy sukk földet raktak és ezt jól ledöngölték, hogy a padlás sima legyen. *Szép sárga földet kerestünk a Csarnya partjában, és azt hordtuk be a házba, és jól lesúlykoltuk simára.*²⁸(AR) Ledöngölték a falak tövét kívül és belül is.

A nádfalakat kétszer tapasztották. Először *vastagabb*,²⁹ miután megszikkadt *vékonyabb*³⁰ polyvás sárral. Az időjárástól függően a második tapasztásra az elsőt követően egy-két nap múlva került sor. A farészeket nem tapasztották be. Akkor meszelték be, amikor a falakat is.

A tapasztáshoz polyvás sárt készítettek. Két lapát apró agyagos földhöz – mert a homokos nem jó – egy villa polyvát kevertek. Ezt a keverést két ember végezte, hogy a már előre elkészített, egy sukk mély gödörben a polyva és a föld jól elkeveredjen. Ehhez a keverékhez annyi vizet öntöttek, hogy lábban taposáskor a sár ne ragadjon rá a lábára. Túl sok vizet sem volt szabad önteni, mert akkor a polyva ragadt rá a taposó lábára. A sár akkor volt jó az első tapasztásra, ha a kaparól leejtve nem folyt széjjel.

Az első tapasztásnál kézzel *csapkodták* rá a sarat a nádfalra úgy, hogy a fal aljáról haladtak fölfelé. Miután az első vastagabb tapasztás megszikkadt, 1–2 nap múlva került sor – hígabb és jóval kevesebb polyvás sárral ugyancsak kézzel végezve ezt a munkafolyamatot is – a második tapasztásra. De most már úgy *simították* be kézzel az első tapasztás repedéseit és gödreit. *Apám olyan szépen besimította a falat! Olyan volt mint a tükör!* (AR)

A sárvakolat addig szikkadt, míg nem kezdett el *pirulni*, s amíg apró repedések nem keletkeztek rajta. Ha szél fújt gyorsabban, ha esős idő volt nehezebben száradt. Itt meg kell jegyezni, hogy sem a tapasztásra, sem a földem leföldelésére nem kerülhetett addig sor, amíg a tető nádból el nem készült.

Az első meszelés hamuval és homokkal dúsított mésztejjel történt. Az arány kb. 5 l mésztej, két *összemarék* homok és ugyanannyi hamu. Ez az anyag a megszikkadt falon befogta a repedéseket, még a ház farészein is. Miután megszáradt az első meszelés, ezt követte a második, de most már tiszta mésztejjel. *Olyan fehér volt a házunk, hogy éjjel is már messziről világított.* (AR)

Acsai János házat három család építette 1927-ben. Három férfi, három nő és négy tizenéves gyerek. Az épület szobából, konyhából,³¹ kamarából, istállóból és kocsiszínból állt. Az utóbbi nádfalát nem tapasztották be, földemje sem volt. Teteje fél nyeregretető. Az építkezés megszakításokkal tavasztól ősziig tartott, mert közben kertészkedni is kellett és hetente egyszer a termékeket a piacra – Eszékre – is el kellett vinni. Az eszéki *zsidók*³² szívesen hiteleztek, még pénzt is adtak kölcsön, de Acsaiék minden tartozásukat már a következő év végére megfizették.

A házépítést a férfiak egymástól tanulták és egymás kárán okulva fejlesztették tovább a mesterségbeli tudásukat. A falak betapasztását leginkább férfiak végezték, de asszonyok is segítettek, ha szükség volt rá. A meszelés kizárólag az asszonyok feladata volt.

A faanyagot az építkezést megelőző télen vágták. Az uradalom jutányosan adta. Olcsóbban mint a falusiaknak. A kőrishusángokért és a nádért nem kellett fizetni, mert úton-útfélen volt belőle elég. A nádvágást február végére be kellett fejezni, mert utána a nádasokat fölgették.

²⁸Ledöngölni. Drávaszögben az oszlopokat a gödörben *meztömik*, a földfelületeket *lesúlykolják*.

²⁹Sűrűbb.

³⁰Ritkább.

³¹A *korcos házaknak* nem volt kéménye. A *konyhának* nem volt plafonja. A *füst* a padlásra ment.

³²Eszéki kereskedők a XX. század első felében.

³³Balassa M. Iván: Épületfalak, Bp., 1973.